

יופי אקזוטי

לשפה אין באמת גבול, היא ממשיכה ומהדהדת בראש, בלב
ובכל פינה בגוף, נאחזת ולא מרפה.

באחד הקיצים העקובים מדם נסעתי. ליתר דיוק: חזרתי. לא לניו יורק – העיר שבה נולדתי בבית החולים 'בית ישראל' – אלא לוורשה. העיר שבה ביקרתי פעם אחת שמונה שנים קודם במסגרת ה"מסע לפולין", בעיניים מסומאות מסיפורי שואה. לא זכרתי דבר מהביקור פרט לאנדרטה לחייל האלמוני שבכיכר יוזף פילסודסקי, אולי כי השומרים הצבאיים עדיין עמדו שם באותה הפוזיציה ממש. לוורשה הגעתי כמהגרת עם התחלה של משבר זהות שבמרוצת הזמן הלך והתעצם ככל שהבנתי שאין מקום אחד שמתאים לכל הפרגמנטים של הזהות שלי. הדרכון האמריקאי ישב במגירה כמו קלף אֶס שרק מחכה להישלף ברגע המתאים. את הדרכון הפולני קיבלתי שלושה ימים אחרי הבחירות לממשלה. הפשיסטים ניצחו.

סבא שלי הקומוניסט, שנולד בשטעטל במרכז פולין ומעולם לא למד עברית, העניק לי לאחר מותו את המתנה הזאת, שפרמה לי עוד כמה קצוות בזהות. עשיתי כל מה שצריך כדי להצדיק אותה. למדתי את השפה הפולנית על בוריה, כולל בדיחות וסלנג, שירי ילדים ודקלומים והרבה-הרבה קללות. למדתי לשיר את ההמנון ושיננתי את ההיסטוריה של המדינה שהרבה מאוד שנים כלל לא הייתה קיימת. שיננתי את שמות המלכים, ראשי הממשלה, דמויות המפתח בחברה ובתרבות, ואפילו את רזי הקולניריה הפולנית למדתי. ניסיתי להפוך את עצמי לפולנייה מן המניין. לנגד עיניי הייתה הצוואה של סבא שלי, שנמצאה שנים לאחר מותו בדמות מכתב סרוק בארכיון המדינה בשליזיה התחתונה. במכתב, שנשלח מהמעברה בבית שאן בשנת 1957, מגולל סבא את קורותיו כפעיל קומוניסטי בפולין לפני המלחמה. הוא מבקש לשוב למולדתו ולגדל את בנותיו במדינה סוציאליסטית. מעל כתובת השגרירות הפולנית בתל אביב הוטבעה חותמת גדולה עם המילה "נדחה". סבא מעולם לא חזר למכורתו. אני חזרתי במקומו. פולין כבר לא הייתה מדינה סוציאליסטית. איכשהו חייתי בה, במדינה שבה אסוציאציות לשואה ניבטות מכל אבן ופינה. מתוך מנגנון הגנה אינטואיטיבי ניסיתי לטאטא מעליי – כמו הריסות העיר שנערמו לגבעות בשנות החמישים ועליהן נבנתה ורשה ה"חדשה" – את כל המבטים התמהים, הבדיחות השחורות ושכבות הזיכרון הקולקטיבי שדבקו בי אחרי שתיים-עשרה שנות לימוד במערכת החינוך הישראלית, ולהתרגל לחיי היומיום בוורשה. הרבה משכונותיה הזכירו לי את בתים ובמיוחד את רמת יוסף, "השכונה של הרוסים" המרוחקת מהים, שבה שכן הבית של סבתא שלי. הוויסלה, הנהר ששלום אֶש כתב שהוא ממלמל אליו ביידיש, לא היה תחליף ראוי לחופי הים

התיכון. רק ביציאות מהעיר, באוטובוס, במכונית או ברכבת, כששיכוניה הסוציאליסטיים של ורשה הצבועים בצבעי פסטל התרחקו באופק והנוף התחלף ביערות המקיפים את העיר, שבו מחשבותיי לנדוד אל חבורות הפרטיזנים. רוחות רפאים שעדיין מסתתרות מאחורי העצים.

אך עם כל ניסיונותיי להשתלב, לחיות חיים שגרתיים כולל זוגיות ולימודים ועבודה, המבט שלי נשאר חיצוני, כמעט אקזוטי. וזה היה גם המבט של פולין עליי. בדיוק במילה הזו השתמשה דודתה של תרזה לתאר אותי, "יש לך יופי אקזוטי", היא אמרה לי בפולנית כשישבנו תחת עץ התפוחים בחצר ביתה הכפרי באחד מלילות הקיץ האחרון שלי בפולין. אולי היא התכוונה לשילוב העיניים הכחולות והשיער החום העבה, אולי לדרך שבה דיברתי, לאופן שבו המילים וטעויות הדקדוק הקלות התנגנו על שפתיי, למבטא הלא ברור. אי אפשר לתייג אותי בקלות או לחבר אליי לאום, שפת אם או אב. ברוח הערב הקרירה של הקיץ ישבנו, תרזה ואני, על כוס יין, וצחקנו על השימוש של דודתה במילה "אקזוטי". הרי מבחינת המראה נראיתי כמעט כמוה, והעיריה שממנה באה משפחתי נמצאת במרחק נסיעה קצר מאותו הכפר שבו בילינו את חופשת הקיץ.

מבט דומה היה לי עצמי על פולין. הסטראוטיפ של דמות הפולני החלש, התועה, שגור למדי בתרבות הישראלית. סבא שלי, שענה לכל קריטריון אפשרי של הסטראוטיפ, ניבט אליי מכל דמות שעניי נחו עליה ברחוב או ברכבת התחתית. חוקית השתייכתי למדינה אבל לא הרגשתי שייכת. כשהמבטא היה מסגיר אותי והיו שואלים: "מאין הגברת באה?" הייתי מהססת, סורקת מכף רגל ועד ראש את השואל ועונה בהתאם. האם שלי – הדרקון האמריקני – תמיד מוכן. פעם עזר לי נהג מונית אחד להעמיק את הסיפור. "ההורים היגרו, מה?" הוא שאל. הבנתי שאכן יש לי פה קלף מנצח. אחרי ההפיכה הצבאית, לקראת סוף שנות השמונים, הפכה ההגירה אפשרית יותר. יותר ויותר פולנים הסתכלו מערבה בניסיון לדמיין עתיד של שפע ושל אפשרויות בלתי מוגבלות.

בעזרת האם שלי הצלחתי למחוק מחיי עשרים ושתיים שנים של ישראליות. "ההורים היגרו", עניתי, "מוורשה לניו יורק" (הוריי עברו לניו יורק כסטודנטים וחזרו איתי לישראל). "ואת חזרת לפולין לבד?" שאל נהג המונית. "כן", עניתי, תוך כדי שאני מנסה להבין אם נימת קולו יותר נלהבת או יותר תמהה. ביני לביני חשבתי, שבעצם לא חזרתי, כי מעולם לא עזבתי. כדי לחזור צריך קודם כול לעזוב. מאז נאחזתי בכוח בנרטיב ההגירה המפוברק-חלקית של הוריי, אך ככל שהתגלו בו יותר חורים ומשקעים שקעתי גם אני בתוך המציאות הפולנית שפתאום נראתה לי באמת אפורה. ירח הדבש הפולני שלי נגמר והתחלף בהסתכלות נכוחה, לא רומנטית. הרגשתי כאילו התחלתי להרכיב מכשיר שמיעה אחרי שנים של ניסיונות לקרוא שפתיים. התחלתי לשמוע קולות חדשים ולא הייתי בטוחה בנוגע לטיבם. כשנסגר העולם גם אני נסגרתי ורציתי לחזור הביתה. אבל לא ידעתי היכן הבית. בסופו של דבר נסעתי לאמריקה. מפוכחת ועייפה הגעתי לעיירה קטנה באפ-סטייט ניו יורק, נושאת איתי שתי מזוודות, חמש שפות ומטען חיים שאספתי במזרח אירופה. כאן, האם שלי שונה. אני מזוגגת בין זהויות ודרכונים לפי הצורך. פולנייה-אמריקנית. הזהות העברית שלי חרגה מגבולותיה הטריטוריאליים ונתחמה בגבולות השפה. אבל לשפה אין באמת גבול, היא ממשיכה ומהדהדת בראש, בלב ובכל פינה בגוף, נאחזת ולא מרפה.